

Бранимир Човић (*Нови Саг*)

Композиција Ане Карењине у функцији основне идеје романа (Од вере ка безбожништву и од безбожништва ка вери)

✦ **Кључне речи:**
*поетика композиције,
 композиција и филозофске
 идеје, сложеност и
 слојевитост структуре,
 структурно-семантички
 дискурс.*

Проблем композиције *Ане Карењине* једно је од оних круцијалних питања којим су се наука о књижевности и критика интензивно бавиле стотинак година, тј. од тренутка појављивања романа 1878. године па до пре двадесетак година, а онда се одједном заћутало. Готово исто онако као што се изненада проблематизовало још у време док је роман излазио у наставцима током 1874–77. године, и непосредно по објављивању посебног издања, са извесним ауторским исправкама 1878. г. А у томе су игром случаја учествовала тројица актера: један пасионирани читалац, лаик, извесни С. А. Рачински, по

У раду се актуелизује једно од круцијалних питања у тумачењу *Ане Карењине*. Наиме, многи су руски и српски истраживачи и критичари током 130 година свестрано осветлили разне аспекте овог романа и понудили мање-више задовољавајуће одговоре. Ипак, питање композиције остало је отворено до данашњег дана. Стога је овај рад први покушај целовите и свеобухватне структурно-семантичке анализе ове слојевите романескне структуре.

професији ботаничар, књижевни критичар А. Станкевич и сам аутор. Међутим, нимало случајно критичар Станкевич је свој чланак насловио *Ана и Љовин. Два романа*, тврдећи да је Толстој дао „не један већ два романа“, јер му се роман учинио некохерентним, „лишеним архитектуре“. Занимљиво је да је и Рачински у писму Лаву Толстоју основни недостатак романа видео у композицији, који тобоже „нема архитектуре“, јер се у њему паралелно одвијају две теме, које ничим нису повезане – Ана и Љовин. Учинио му се да је у сцени сусрета Љовина и Карењине писац „имао прилику да повеже нити

приповедања и обезбеди роману целовито финале“, али да он то због нечега није желео. Прихватајући лаичку терминологију свог адресата, Лав Толстој му одговора да се са таквим тумачењем не може сложити, истакавши да се око композиције посебно трудио:

„Напротив, – вели он, – поносим се архитектуром – али су сводови спојени тако да се не да приметити брава“... „Веза у грађевини није заснована ни на фабули ни на односима (познанство) актера већ на унутрашњој вези... Бојим се да у журби нисте приметили у роману његов унутрашњи садржај... Ви ту (везу) тражите где не треба, или је нас двојица различито тумачимо ... та веза постоји онде – само пажљиво гледајте – наћи ћете је“.

Нема сумње да је Толстој у писму вешто избегао директан и једнозначан одговор, јер га, заправо, нема, или, да прецизирамо, нема једнозначног. Осим тога много је у ауторовом исказу недореченог, а низом метафора постигла се вишезначност и загонетност, као да је постојала намера да се кључ за одгонетање не открије до краја, или је пак аутор био свестан само оног једног о којем говори у свом писму; или је, најпосле, желео да избегне директан одговор да би трагање за истином учинио примамљивом за оне кадре да проникну у суштину ствари. Међутим, једно је у писму сигурно и недвосмислено: да веза између две сижејне линије, чији су носиоци Карењина и Љовин, није формална, спољашња, већ унутрашња. Тиме се упућују и читалац и критичар на поновно и пажљиво читање, без којег није могуће открити не само унутрашњу везу, већ ни оно важније – основну идеју, запретану у дубинама епске структуре, чије је постојање аутор тек наговестио, сматрајући га, тобоже, тако лако уочљивим за пажљивог читаоца да би даље детаљно образложење

одвећ упростило идеју (ако под овом подразумевамо јединство елемената значења унутар сложеног знака-структуре), па отуд није био спреман да је потанко образложи. Истраживачи и критичари су прихватили овај изазов, али, нажалост, од тада па наовамо у тумачењу ових питања ипак је преовладао став да у *Ани Карењиној* ипак постоје два романа у једном, и то упркос недвосмисленом упозорењу аутора на опрез, као и на потребу студиозног, аналитичког читања да би се избегла слична брзоплета и лаичка решења.

Међутим, упозорења нису била од користи већини истраживача, па су понуђена решења најчешћа једнострана и своде се махом на формално-техничко питање односа делова и целине, или су одвећ уопштена јер нису заснована на каквој-таквој претходној аналитичкој фази, или су пак заснована на погрешно изабраном методу истраживања који није саображен сложености објекта истраживања. Било је и смишљене магловитости да се запречавањем одложи и заобиђе решење. Међутим, постојале су и објективне тешкоће које треба тражити пре свега у сложености романескне структуре у којој је поред двеју основних сижејних линија постојало и разумевање многих споредних. Тешкоћа је било и у тематском шаренилу, чему су допринеле бројне редакције, а свака од укупно шест је оставила свој траг, па је отуд роман на многим местима загонетан, па понекад и контроверзан. Наиме, увођењем нових ликова и сижејних токова морали су доживети метаморфозу првобитни ликови и првобитна основа сижејне линије: Карењин – Ана – Вронски. Па и сам роман је током рада еволуирао: од првобитно замишљеног *йородичној романа* са изразитом психолошком доминантом трансформисао се у *друштвени*, када се у следећој редак-

цији породица Карењиних поставља у шири друштвени контекст, а тема породице поприма шири третман друштвене институције, да би се већ у наредној редакцији увођењем теме села и земљопоседничког племства, а преко Љовиновог лика и његових етичких дилема конституисао и *филозофски* план романа. А сваки од тих планова носи и одређени круг питања. Та питања превазилазе судбине главних личности, иако се преко њих пласирају. Тако се преко судбина ликова основне линије сижеа Карењин – Ана – Вронски третирају питања брака и породице, материнства и деце, патријархалног морала и еманципације жене; права на личну срећу и улоге цркве, ауторове концепција човекове природе итд. А са ликом Љовина и, шире, племством, и кругом његових интересовања везани су многи проблеми који се постављају у роману: о кризи племства после реформи од 1861. године: о најамном раду и новој планској економији, о односу трговаца и племића, о улози племићке интелигенције; о земству као облику самоуправе, о теорији револуције без крви, о племићима покајницима. Постоји, дакако, и низ питања која повезују ове две линије. Не треба занемарити ни улогу коју имају бочне сижејне линије, оне о породицама: пре свега о породицама Облонских и Шчербацких, али и многих других, који су са више или мање места заступљени у епској структури.

Ваља истаћи да су и главни ликови из првобитног сижејног тока Карењин – Ана – Вронски морали доживети метаморфозу. Тако, на пример, Ана у првој редакцији не изазива готово никакве симпатије, а већ увођењем у следећим редакцијама критичког односа Љовина према друштву у целини наметала се и мисао о томе да није само Ана крива, да би идући према

шестој и последњој редакцији она постепено попримала особине лика изузетне духовне лепоте (рецимо, у преломној сторији сусрета Ане и Љовина). Насупрот томе, лик Карењина је еволуирао у негативном смислу: од угледног високог државног службеника, правичне и морално стабилне личности, у наредним редакцијама попримио је низ негативних црта карактера: себичност, осветољубивост, ситничавост, празноверје. Као последица свих тих бројних трансформација појавиле су се у роману извесне загонетке, па и недоследности.

Све те и многе друге трансформације допринеле су да простори између два основна сижејна тока романа (Карењина – Љовин) буду премрежени мноштвом споредних, преко којих ова два основна међусобно кореспондирају. Како су односи између основна два сижејна тока, као и између мноштва споредних постајали све замршенији и готово неухватљиви у целисти, одустало се од решавања глобалних питања композиције и неосетно склизнуло ка тумачењу тек једног, истина, значајног сегмената композиције – о односу семантике мота „Мне отмщение, и аз воздам“ („Освета је моја и ја ћу је извршити“), преузетог из *Посланице Римљанима* апостола Павла, према тексту романа у целини, – а тиче се основног моралног питања: да ли је Ана крива? У анализи тог релативно једноставнијег сегмента композиције највише је урађено за протеклих стотинак година и постоји читав низ најразличитијих тумачења, више или мање успешних. Али је то недовољно да се реши проблем функције композиције у глобалу. Па ипак дајемо сумарни преглед тумачења, и то у дијахронијској перспективи, како у руској, тако исто и у нашој књижевној историји и критици.

а) Дуго времена је било популарно тумачење једног од Толстојевих савременика, критичара М. С. Громека, чија се суштина своди на следеће: „Не може се разорити породица, а да јој се не нанесе несрећа: на тој несрећи не може се засновати нова срећа... А закаснили занос страсти, као последица старе лажи, када је разруши, неће тиме исправити ништа, већ ће само довести до коначне пропасти, зато што је ‘Освета моја и ја ћу је извршити’“. С обзиром да се Громекова етичка позиција о браку и породици у тумачењу функције мота романа у потпуности подударала са ауторовим, он га је у потпуности прихватио:

„Он је објаснио оно, што сам ја несвесно унео у дело... То је изванредна ствар. Одушевљен сам њоме. Најзад су објаснили *Ану Карењину*“

б) В. Вересајев је изабрао оригиналан приступ у тумачење функције мота, извакши га из етичке и теолошке сфере и стављајући га у контекст друштвене и антрополошке условљености Анине судбине. Са оваквим се тумачењем Л. Толстој није могао сложити, поновивши свој етичко-теолошки став: „...морам поновити да сам мото изабрао једноставно зато, као што сам већ објаснио, да бих изразио мисао да све рђаво што чини човек има за последицу сву ону горчину која не долази од људи већ од бога, што је искусила на себи и Ана Карењина“.

в) Прокламујући путеност („свету телесност“) као ауторово схватање, Д. Мерешковски самим тим одриче било какво спутавање телесних жеља, а тиме негира хришћанску моралну догму, те тако укида и сваки мисао мота у делу.

г) Вредно је спомена Алдановљево тумачење мота који сматра да „Одбрана уметникова није оставила ни камен на камену од осуде коју је изразио Толстој

моралиста... Где уживају Облонски и Тверски, тамо је Анину пропаст тешко представити као акт више правде“.

е) Б. Ејхенбаум је једини од тумача семантике мота свестан да се мото не може односити на роман у целини и да „Мисао Толстојева, изражена у моту, састоји се, заправо, у томе да неизбежна последица ‘рђавог’ није људска освета, већ сопствена патња која ‘не долази од људи’“.

ж) Виктор Шкловски, као и Алданов, сматра мото романа Толстојевог контроверзним, јер казује о немогућности преношења осуде на религиозни план: „Толстој би хтео да је (Ану) осуди, али му то не полази за руком... ‘Освета је моја и ја ћу је извршити’ – говори Лав Толстој док гледа у небо, али то небо за Толстоја је празно“.

и) Бурсов је један од оних ретких истраживача који би да функцију мота искористи за тумачење дела у целини, али то чини на необичан начин: он значење мота изводи из етичке и сижејне у естетичку, стилистичку раван, тврдећи да те речи не кореспондирају само са садржином, већ и са стилем романа. „У сликању јунакиње, чије је осећање света прожето слутњом неминовне несреће, тако су приметне згуснуте мрачне боје и злослутна семантика“. Ово је био први покушај да се успостави веза између претеће поруке мота да ће главну јунакињу стићи казна и растуће злослутне симболике мрачних боја и трагичних мрачних слутњи саме јунакиње.

ј) По мишљењу Нане Богдановић мото садржи Толстојеву моралну интенцију и намеру да етички мисао унесе у мотив кривице, а другачије одговоре нуде емоционална и психолошка интерпретација током читавог романа, као и у поступку помоћу којег је писац образлагао своју мисао: интенционални центар не пада на

кривицу и суд већ на интимно осећање трагичне људске ограничености у животу, инкарнирано у Ани.

к) Нимало случајно у целости преносимо онај критички одломак из текста Ф. Достојевског, у којем се по први пут чини искорак ка решавању питања композиције романа и етичких порука које из тога произилазе:

„У погледима руског писца на кривицу и преступност људи јасно се примећује да ...никаква организација рада неће спасти човечанство од ненормалности, па према томе и од кривице и преступности. То је изражено у моћној анализи људске душе, са страшном дубином и снагом, са реализмом уметничког сликања непознатом код нас до сада. Јасно је и разумљиво да се зло скрива у човечанству дубље него што претпостављају лекари-социјалисти, да се ни у каквом друштвеном уређењу не може избећи зло, да нема лекара ни судија коначних, а постоји онај који говори: Освета је моја и ја ћу је извршити“. А судије су и сами грешници којима је отуд једини излаз да прибегну – *милосрђу и љубави*. А Анина драма није само последица ненормалних друштвених односа, већ и њене субјективне природе и њој немају право да суде људи грешни као и она. Иако није експлицитно речено, просто се намеће мисао да је тај пут милосрђа и љубави изабрао Љовин и избегао трагедију сличну Аниној у време док је основни смисао свих својих активности видео у сопственој срећи. Овим се Достојевски примакао само на корак од решења основне поруке коју носе у себи паралелни сижејни токови.

л) Владимир Јермилов, аутор монографије о *Ани Карењиној*, један је од ретких истраживача који је имао амбиције да пронађе кључ којим би откључао браву што води ка „унутрашњем садржају“

између два централна сижејна тока – Ана и Љовин и дешифрира „унутрашњи садржај“ композиције у целини. У поглављу насловљеном „Како уочити браву свода“ (*Как увидеть замок свода?*) он покушава да тумачи Толстојеве речи из писма Рачинском о композицији романа, истичући с правом да, „као прво, ‘унутрашњи садржај’ значи идеју дела. Тајна композиције може се разумети само уз помоћ његове идеје. Дакле, ‘браву свода’ значи истовремено и идејни и композициони центар дела, јединствени чвор романа“. Парафразирајући нашироко и надугачко ауторове речи, Јермилов на тај начин Толстојеву једначину са једном непознатом замењује са две, три, а да при том, дакако, није прецизирао шта он то подразумева под идејним, композиционом центром, а шта, заправо, значи „идејни чвор“ и што је још важније – где се они налазе. Уз то је унео додатну забуну антиномијама „унутрашњи и спољни ток сижеа“, не рекавши како их треба разумети. Очигледно је циљ таквог запричавања да се избегне одговор, а последица – магла уместо да се разиђе, она се још више згушњавала од поплаве нејасних термина, а да при том ни за један проблем није дат какав-такав одговор. Уз то на риторичко питање: где треба тражити невидљиву браву, он, супротно савету који је Толстој дао Рачинском, вели, да га треба тражити у међусобним односима главних јунака – Ане и Љевина, оставши тако још једном на нивоу спољних односа, иако Толстој одлучно одбија сврсисходност таквих покушаја да се веза између сижејних линија тражи у односима главних јунака.

И после многих непотребних паралела које немају ништа заједничко са везом између сижејних линија, између Ане и Љовина, В. Јермилов долази до неочекиваног и чудног закључка: „И тако

Љовин с посебном увредом и боли осећа чамотињу одвојености од правог живота. Чамотиња одвојености – одвојености од главних свера човековог живота – љубави и рада – и повезивање тих свера у идеалном начину човековог живота – такве су ‘браве свода’ у *Ани Карењиној*. Тако он самом себи противречи, занемаривши да се Толстојева ‘браве свода’ односи на унутрашњу везу, унутрашњи садржај двеју сижејних токова: Карењине и Љовина, а не само Љовина“.

Иако наводи из Љовинова унутрашњег монолога оно важно место где се говори о томе шта га је навело на помисао о самоубиству, Јермилов из тога закључује да се „Љовин од самоубиства спасава обраћањем богу... Овде су се испојиле све оне очите противуречности у Толстојевој филозофији, а које је уочио Лењин у својој анализи“. Међутим, у овом тексту нема Љовиновог општења са Богом. Он то чини један једини пут, али другим поводом, када се у време Китиног тешког порођаја моли, али после тога њега још више мучи питање о постојању Бога. До прекретнице у разрешењу ових етичких питања долази у последњем осмом делу романа после речи сељака Федора о томе да један од сељака „живи за душу, у истини, како Бог заповеда“... „Речи сељака су изазвале у његовој души нешто слично електричној варници која је одједном изменила и сакупила у једну целину рој расцепканих, појединачно немоћних мисли које никад нису престале да га заокупљају“.

м) И, најпосле, по свестраном и студиозном тумачењу питања семантике мота у односу на текст романа у целини, по аналитичким понирањима у дубинске структуре романа, студија Милосава Бабовића о *Ани Карењиној* у оквиру студије о стваралаштву Л. Н. Толстоја, стоји у самом врху.

Он је први сугерисао потребу да ако се жели протумачити права суштина семантике мота, онда се она мора анализирати у оквиру целине, одакле је преузета – из *Посланице Римљанима* Апостола Павла.

„Потребно је указати“ – вели Бабовић на почетку ове своје анализе – „на неопходност тумачења смисла мота у оквиру *Посланице Римљанима* апостола Павла као целине. Јер три њене поруке имају значаја за разумевање ауторових побуда да изабере ту мисао за мото. Он се обраћа хришћанима у Риму, средини у којој је паганство у свести, обичајима, односима људским није савладано. Са аспекта јеванђељске етике односи међу Римљанима изгледају као варварство, разврат, саблазан и грех. Мисли апостола Павла резултирају из његова схватања људске природе: *човек је сукобљена телесности и духовности*. Зато људи имају два пута: ‘једни ходи по тијелу, а други по духу’, што значи да се једни руководе жељама и жудњом телесном, а други духовним. Да би постао етички субјекат, човек мора да савлада телесно у свом бићу... Овде се не излаже просто једна моралистичка позиција, већ филозофска концепција људског бића. Ако саобрази свој живот, своје односе са људима, етичким нормама, у двоношцу ће постати човек... Зато се у *Посланици* инсистира на остварењу две поруке: ‘Тако, дакле, браћо, нијесмо дужни да служимо тијелу. Јер ако живите по тијелу, помријете, ако ли духом послове тјелесне морите, живјете’... Друга брига аутора *Посланице* је да усмери мисао човекову против егоизма, јер се никакав морални програм не може остварити ако човек не обузда своју себичност. ‘Јер кроз благодат која је мени дата кажем свакоме, који је међу вама, да не мислите за себе више него што ваља мислити’. Само човек који освоји ову позицију, моћи ће са успехом

да се ослобађа злог наслеђа природе и да у људској заједници живи по захтевима узвишеног морала. Један од тих захтева је: 'Не враћајте зло за зло; промишљајте о томе шта је добро пред свијем људима... Не освећујте се за себе, љубазни... јер стоји записано: Моја је освета, ја ћу вратити, говори Господ.'

Може се запазити да се на роман не односи само текст мота, већ и посланица у целини.“

Закључак који је уследио наговештавао је да се налазимо пред решењем загонетке композиције романа у целини: „Ако чак у тумачењу не појемо од етичке норме, већ од естетичке позиције ауторове, да се 'јединство дела остварује јединственим односом према објекту', тада друга сижејна линија романа, посебно Љовин, постаје аргумент да је Анин избор између породице и страсне љубави – био погрешка и кривица“. Већ овом паралелом са Љовином, коју Бабовић користи као још један аргуменат за Анину кривицу, јасно је било да све што иза тога следи неће се односити на питање унутрашње везе двеју сижејних линија, која је требало да одведе до решења глобалне композиције и да се неће кренути у потрагу за евентуалним трима порукама *Посланице* расутим у виду парафраза у тексту романа.

Сумарни преглед ових тумачења, иако непотпун, сведочи да се овде далеко одмакло, и могло се, истина, заобилазно, доћи и до решења питања о композицији романа у целини и њеној функцији у одгонетању идеје романа. Наиме, понеки истраживач је од решења питања функције и значења мота искорачио и даље, нашавши се на домак глобалних питања композиције, без којих није могуће читавање основних порука романа. Многи су били на трагу, али су онда кренули у погрешном правцу, док су други ко зна због чега застали на

пола пута, а од коначног решења их је делила значајна фаза скрупuloзне анализе текста, и уз претпоставку да је ваљано спроведена, њени резултати би потврдили постављену хипотезу о постојању кључа за решења питања композиције, без којег је немогуће читавање основних моралних и етичких порука романа.

Све ово су биле незаобилазне прелиминарне фазе да би се изнова актуелизовала ова питања: прво, сумарним прегледом досадашњих тумачења у дијахронијској перспективи, у руској и српској науци и критици који иако непотпун сведочи о сложености питања веза композиције епске структуре и основне идеје, као и о тешкоћама у њиховом решавању, да би се затим понудило ново тумачење, засновано на свеобухватној анализи.

Мото „Моја је освета и ја ћу је извршити“ допринео је да *Ана Карењина* постане роман са тезом, који се већ у првом исказу даље спецификује такође у виду познате сентенце: „Све срећне породице су сличне једна другој, свака несрећна је несрећна на свој начин“, а односи се непосредно на кризу у породици Облонских, Доли и Стиве. У 23. глави VII дела романа писац разликује још један тип породице у којој „нема ни потпуног раздора ни слоге“ (2, 326). И тиме се већ одступило од првобитне антиномије: срећна–несрећна породица као тема. Дакле, и мото преузет из Библије, као и мисао о два типа породице, представљају сентенце. Мото је библеизам, преузет из *Посланице Римљанима* апостола Павла и односи се, дакако, на несрећну породицу из пишчеве индивидуалне сентенце, па ипак заједно са срећном чине целину и антитетични спој. А управо оне

представљају ону „браву свода“, ону „унутрашњу везу“ између два сижејна тока: с једне стране Карењин – Ана – Вронски, а са друге, Љовин – Кити, тако да оне чине јединство по принципу споменуте антиномије, као и читавог низа бочних токова, па и оног где се говори о равнодушним супружницима, када породица опстаје по инерцији. То је, наравно, *сиољашња веза*, али ипак значајна, мада се о њој аутор није експлицитно изјаснио у споменом спору са Рачинским и Аксаковом. И, заиста, од самог почетка се сукцесивно смењују пасажии час о несрећној породици Облонских, час опет о срећној породици Шчербацких, која је, узгред буди речено, била за Љовина, који рано остао без родитеља, идеал срећне породице. А затим се фабула романа одвија на два паралелна тока радње причама о поглавито две породице: с једне стране, о распаду несрећне породице Карењиних и, са друге, о постепеном зближавању после многих перипетија и мучних трагања за смислом живота будућих супружника Љовиних, Константина и Кити. О судбинама других породица, несрећних (примера ради, о пропалом браку грофице Лидије Ивановне, коју је муж напустио већ после месец дана брака, а она „од тада није престала да се вазда у некога заљубљује“; или о браку мајке, па и брата Алексеја Вронског, па, надаље, кнеза Чеченског, као и неких других) и о срећним (какве су породица сељака Вање Парменова, па старе племићке породице Ловиних и Шчербацких, или породица Натали Шчербацке и дипломате Арсенија Љвова) говори се мање-више узгред. Али та у првој реченици романа сентенца у виду антиномије присутна је читавом дужином епске структуре. И то је поред мота та друга *унутрашња койча* у композицији романа, на чијој се структурно-

семантичкој анализи може прочитати идеја романа у целини; односно о функцији два паралелна тока радње у конституисању основне идеје романа. Тиме се умногосте мењала и семантика мота због низа трансформација текста у шест редакција романа. По природи ствари, његова семантика је прозирна једино у првој редакцији када је то био типичан породични роман, а тема била конкретна – породица Карењиних и морална осуда неверства главне јунакиње, да би се та основна семантика мота после низа трансформација текста романа увођењем нових ликова и нових сижејних токова умногосте изменила, постала загонетнија, па унеколико и контроверзна.

Трагике нису достојне плитке душе! Отуд није нипошто случајно да Ани и Љовину као носиоцима двају основних сижејних токова припада посебна улога и да су повезани не само спољном формалном везом, већ и унутрашњим садржајем: обоје су сложене природе и лепе их изузетне људске врлине, јер носе у себи високе етичке идеале, и управо стога им је својствено изоштрено осећање смрти; образовани су и начитани, интелигентни, писци су двеју књига, те се отуд при првом познанству разумеју на пола речи. А сторија њиховог сусрета описана у три поглавља (IX–XI) VII, претпоследњег дела романа, спада у сам врх вербалне уметности. Занимљиво је да се од тог тренутка појачава њихова душевна криза, са стално присутним мислима о самоубиству, а радња романа убрзано иде ка расплету, за Ану – трагичном, за Љовина срећном. А трагика не пада у плитке душе!

Љовина раздиру многе сумње и зато је често противречан и у мислима и у поступцима, и отуд је несрећан. Разлога је више: прво, немогућност да спроведе реформе на свом имању, али исто тако

није у стању да се ослободи егоизма и индивидуализма. У разговору са својим братом Сергејом Ивановичем Кознишевом он неколико пута понавља свој став да је лична срећа основна покретачка снага сваке човекове активности, али је „прошао ко бос по трњу“, – каже писац.

Међутим, етичке дилеме су се толико нагомилале, посебно после смрти брата Николаја, и од тада он је био заокупљен мишљу о смислу живота. Уједно га све време мучи питање о Богу.

Све те мисли о животу и смрти, о смислу живота, о Богу и истини, толико су га опседале да није видео излаза. Почео је да размишља о самоубиству и да крије од себе коноп и не носи са собом пушку. „Али се није ни обесио ни убио, већ је наставио да живи“, – вели писац. Одлука да настави да живи уједно је значило и одлуку да настави да трага за решењима мучних дилема, које би умањиле зло и неправду на свету. По пишчевој замисли излаз је нађен у филозофији живота руског сељака. Наиме, у разговору са сељаком Фјодором, за време вршидбе, Љовин најзад налази решење. Смисао човековог живота не може бити искључиво у личном интересу, већ у вери, истини и у добру.

Све ово је заправо парафраза трију порука апостола Павла из *Посланице Римљанима*, којом би он да усмери мисао Римљана који су огрезли у греху: да савладају у себи телесно, „да не ходе по тијелу, већ по духу“, да се ослободе егоизма, тј. да „не мисле за себе више него што ваља мислити“, и, најпосле, да се ослободе злог наслеђа, да „не враћају зло за зло“, да „се не освећују за себе, јер стоји записано: Моја је освета, ја ћу је вратити, говори Господ“.

Љовинов избор је да живи у складу са хришћанским етичким принципима.

Из тога се просто намеће паралела да је и Ана могла да начини избор између личне среће и моралних норми, без којих се не да живети. „Јер ако живите по тијелу, поручује апостол Павле Римљанима, умријећете, ако ли духом послове тјелесне уништавате, живјећете“. Ана је подредила све личној срећи и платила је за то животом. Тако читав животни пут Љовина на посредан начин помаже код дешифровања пишчеве концепције значења и функције мота „Освета је моја и ја ћу је извршити“, али посматрано у контексту основних порука *Посланице Римљанима*.

Композиција романа са два основна сужејних линијама – Љовина и Ане – исцртана је са математичком прецизношћу. И ако се са истом таквом прецизношћу прате основне филозофске интенције аутора док прати судбине ово двоје јунака романа долази се до закључка да се оне сведе на низ етичка питања о животу и смрти, о смислу живота и о односу према Богу. Међутим, оне су различитог усмерења: Анин пут води од вере ка безбожњаштву, а Љовинов и креће од сумње у постојање Бога и безбожњаштва ка вери.

На страницама романа Анина линија води у супротном смеру – од човекољубља и богољубља ка егоизму и безбожњаштву, са дугим и мучним фазама растуће мизантропије и постепене равнодушности према животу – тзв. *tedium vitae*, и мишљу о добровољном одласку из живота, што је праћено постепеним губитком душевне равнотеже и очигледним манифестовањем симптома двојништва, да би се све завршило потпуним нервним растројством – и смрћу. Иако је била верница, Ана у тренуцима кризе није потражила спас у религији, јер би то значило да мора да се одрекне од забрањене по

хришћанској догми љубави према Вронском. Она то није могла да учини и у томе је њена трагедија. Међутим, трагедија не пада у плитку душу!

326

Сижејна линија Константина Левина се креће кривудвом линијом од петнаестогодишњег потпуног одрицања Бога (од двадесте до тридесет четврте године живота), али са страсном жељом да се прикључи огромној већини руских верника, а њих је 99%, јер је веровала и жена му и „сви добри драги и блиски му људи су веровали“, са мучним размишљањима о циљевима живота, праћеним повременим усхитима и клонућима, често на ивици нервног растројства и са мислима о убиству, мада је био крепког здравља и одан породици. Трагедије није достојна плитке или просечне људске душе!

„Тако је он живео, не видећи могућности да зна, ко је он и због чега живи и злопатећи се од тог незнања у толикој мери да се плашио самоубиства, и у исто време чврсто трасирајући свој посебан, одређен пут у живот“ (2, 383). Излаз је, понављамо, нађен на етичком плану: смисао живота није у самољубљу и личној срећи, већ како Бог заповеда, у истини, и у животу за душу.

У закључку још да речемо и ово. Питањима композиције *Ане Каренине* се наша и руска наука о књижевности и критика

са мање или више успеха бавила преко сто двадесет година због сложене и слојевите структуре коју је аутор за пет година рада у више наврата прерађивао. У шест редакција трансформисане су у знатној мери и сижејне линије, две магистралне и многе споредне, које су премрежиле структуру романа. При том је свака од редакција оставила свој траг на семантику мота јер се није могло све усагласити, па је отуд на неким местима роман и контраверзан. Због тога су многи истраживачи своја истраживања усмерили ка нижим сегментима романескне структуре, а пре свега на однос семантике мота према тексту романа у целини. То померање интенционалног центра са питања композиције у целости на један, истина, важан сегмент није била погрешно јер и на тај начин се могло допрети и до глобалних решења; међутим, више интуитивно него ли као резултат сложених аналитичких процедура. У овој студији ми смо понудили ново решење ових питања, ослањајући се на искуства и резултате готово свих претходних истраживача, руских и наших, али смо га засновали на свобухватној и минуциозној структурно-семантичкој и функционално-стилистичкој анализи текста романа, узимајући у обзир и све редакције романа, у којима је првобитни текст доживео многе трансформације.

résumé

Σ La composition de «Anna Karenine» dans la fonction de l'interprétation principale

La science de la littérature russe et serbe ainsi que la critique dans ces deux pays ont étudié plus de cent ans la structure complexe du roman qui avait été rédigé à plusieurs reprises par son auteur, Léon Tolstoj. Dans les six rédactions ont été transformées les lignes de sujet, et, la dernière version a gardé deux lignes principales, et plusieurs accessoires. Et ce qui est important à dire, c'est que chacune de ces rédactions a laissé sa trace à la sémantique de

la pensée «La vengeance est la mienne et je vais la faire» de l'apôtre Paul, est c'est une des raisons que ce roman, dans certains endroits, possède quelques contraires. C'est pour cela que la critique a surtout étudié les segments moins compliqués de la structure romanesque, en examinant le rapport entre la sémantique de la pensée et le destin tragique de l'héroïne Anna, et non le texte entier du roman. Cet éloignement du centre intentionnel de la composition sur un segment, important, il le faut avouer, a pu donné une solution globale, pas comme le résultat des recherches approfondies, mais surtout comme le résultat des recherches plus ou moins intuitives.

Dans le présent exposé nous avons donné une nouvelle solution de ces questions, en s'appuyant sur les résultats des chercheurs russes et serbes. Cette solution est basée sur une analyse approfondie, sémantique, stylistique et structurale du texte, y compris toutes les rédactions de ce roman.

327

Dans la phase préliminaire nous avons actualisé toutes ces questions: tout d'abord, nous avons présenté toutes les vues de la critique russe et serbe, avec notre critique de ces critiques. Notre critique, incomplète comme toutes les critiques, nous montre toute la complexité des relations entre la composition de la structure épique et de l'idée principale, et aussi les problèmes concernant la solution de ces questions. Ensuite, nous donnons une vue tout à fait nouvelle, basée sur une analyse approfondie.

1. La composition du roman avec deux lignes principales – avec Levine et Anna – est décrite avec une précision mathématique. Et si nous suivons avec cette même précision mathématique les intentions principales de l'auteur pendant que nous suivons le sort de ces deux héros du roman, nous pouvons conclure qu'elles nous posent plusieurs questions éthiques sur la vie et la mort, sur la vie et sur notre rapport envers le Dieu. Mais elles sont différentes: La voie d'Anna mène de la foi vers l'athéisme, et celle de Levin dans le sens contraire.

2. Sur les pages du roman la ligne d'Anna mène dans le sens contraire que celle de Levine: l'amour envers l'homme et le Dieu se transforme en égoïsme et athéisme, avec de longues phases de la misanthropie et de l'indifférence envers la vie – *tedium vitae* – et de l'idée de quitter volontiers ce monde, ce qui est suivi de la perte successive de l'équilibre de son esprit, et tout se termine par une crise absolue des nerfs. Bien qu'elle fût religieuse, Anna n'a pas cherché le salut dans la religion, parce que cela signifierait qu'elle serait obligée de quitter, d'après le dogme chrétien, son amour envers Vronski. Elle n'a pas pu faire cela et c'est là qu'il faut chercher sa tragédie.

3. La ligne de sujet de Konstantin Léon est une ligne tortueuse qui pendant quinze ans n'accepte pas le Dieu, mais tout en voulant se joindre à une grande majorité de Russes religieux (99 pour cent – sa femme était aussi croyante et « tous ses meilleurs amis l'étaient aussi » en méditant sur les objectifs de la vie, suivie des encouragements et découragements). Bien qu'il fût un homme sain de corps et qu'il fût fidèle à sa famille, il avait souvent des crises de nerfs et des idées sombres. Il pensait souvent à un suicide. La tragédie a trouvé ici sa occasion propice.

4. Les tragédies ne sont pas dignes aux âmes des personnes médiocres. Ce n'est pas par hasard que ce rôle particulier appartient à Anna et Léon qui portent les sujets principaux et qui sont liés non seulement par un lien formel, mais aussi par le contenu intérieur: tous les deux sont d'une nature complexe, ils possèdent les vertus exceptionnelles, et c'est pour cela qu'ils ont des sentiments sublimes concernant la mort. Ils sont lettré, intelligents, ils sont les auteurs de deux livres, et dès leur première rencontre, ils se comprennent bien. Et cette rencontre qui est décrite dans les trois chapitres (IX–X) de la VIIe, avant-dernière partie du roman, appartient au sommet de la belle littérature. A partir de ce moment, la

crise de leurs âmes devient de plus en plus forte, avec les idées concernant le suicide, et le roman va vers son issue, pour Anna, une issue tragique, pour Léon, heureuse.

5. Léon est rongé de nombreuses doutes, il est souvent contradictoire, dans ses pensées et dans son comportement, et c'est pour cela qu'il est malheureux. Il y a plusieurs raisons pour cela: d'abord il n'arrive pas à reformer ses biens, mais il n'arrive pas aussi à se libérer de son égoïsme et de son individualité. Dans l'entretien avec son frère Sergej Ivanovitch Koznichev, il répète à plusieurs reprises que le bonheur personnel est le moteur de toutes les activités humaines, «mais dans ce dialogue il a subi une défaite», dit l'auteur.

Toutes ses pensées concernant la vie et la mort, le Dieu et la vérité, l'obsédaient tellement qu'il ne voyait pas la solution. Il pensait à se suicider, et c'est pour cela qu'il ne portait plus son fusil et sa corde. La décision de vivre et aussi la décision de continuer avec la recherche concernant les dilemmes difficiles qui vont affaiblir le mal et l'injustice de ce monde. Et, selon l'auteur, la solution est trouvée dans la philosophie d'un paysan russe. En pendant le battage à la campagne, en parlant avec le paysan Fjodor, il trouve enfin la solution. Le sens de la vie d'un homme ne se trouve pas seulement dans l'intérêt personnel, mais dans la foi, la vérité et le bien.

Литература

- Ермилов 1963: **Ермилов, В. В.** Роман Л. Н. Толстого «Анна Каренина». – Москва: Государственное издательство художественной литературы. – 132 с.
- Громеко 1876: **Громеко М. С.** Последние произведения Л. Толстого. // Русская мысль, № 2.
- Станкевич 1878: **Станкевич А.** Каренина и Левин. Два романа. // «Вестник Европы», № 46. – С. 4–5.
- Толстой 1978: **Толстой, Л. Н.** Литература и искусство. – Москва. – С. 170–171.
- Эйхенбаум 1974: **Эйхенбаум, Б.** Лев Толстой. Ленинград. – С. 172–173.
- Вересаев 1961: **Вересаев, В.** Собрание сочинений. – Москва. – Т. 3. – С. 408.
- Мережковский 1912: **Мережковский, Д.** Полное собрание сочинений. СПб–Москва. – Т. 7. – С. 129.
- Алданов 1915: **Алданов, М.** Толстой и Ролан. – Петербург. – С. 168–169.
- Шкловский 1967: **Шкловский, Б.** Лев Толстой. Москва. – 365 с.
- История русской литературы XIX века. – Москва–Ленинград, 1956. – Т. 7, Ч. 2.
- Богдановић 1964: **Богдановић, Ивана.** Ана Карењина. – Београд: Просвета. – С. 20–21;
- Богдановић 1987: **Богдановић, Ивана.** Књижевна анализе. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада. –, С. 66.
- Достоевский 1956: **Достоевский, Ф. М.** Полное собрание сочинений. – Санктпетербург. – Т. 11. – С. 248–249.
- Ермилов 1963: **Ермилов, В.** Роман Л. Н. Толстого «Анна Каренина». – Москва: гихл. – С. 55–60.
- Толстой 2001: **Толстой, Л. Н.** Круг чтения Толстого. – Москва. – С. 37.